Identitate şi memorie în *Tache de catifea* de Ştefan Agopian

Maria EPATOV
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava
mariaepatov@gmail.com

Abstract: *Tache de* catifea (*Velvet Tache*) by Ştefan Agopian is a polyphonic novel in which memory and history are constantly redefined by a polyphony of narrative voices that build a universe in which time and space are rethought. The paper aims to analyze the mechanisms of the construction of the fictional universe, focusing on the polyphony of narrative voices, changing the perspective on history and memory, as well as analyzing the identity marks of Ştefan Agopian's writing.
Keywords: *identity marks, memory, polyphony, narrative voices.*

Autor reprezentativ pentru sfârşitul secolului al XX-lea, Ştefan Agopian este scriitorul optzecist prin excelenţă. Inclus de Radu G. Ţeposu în categoria scriitorilor ce cultivă fantezismul alegoric şi livresc, Ştefan Agopian, alături de nume precum Ioan Groşan, Daniel Vighi, Mihai Măniuţiu creează un discurs narativ care pune accent pe retorica povestirii, interesul fiind acordat detaliului, amănuntului semnificativ, imaginii, picturalităţii. Tehnica utilizată cu precădere este cea a parodiei, dar se decelează şi o puternică notă livrescă, aluzii culturale, alegoria şi parabola fiind două coordonate fundamentale ale construcţiei acestui tip de discurs. Explorarea fondului livresc conduce la probleme de intertextualitate, concept tot mai des adus în prim-planul spaţiului literar. Procedeele utilizate preponderent sunt rememorarea, alternanţa planurilor narative, monologul interior, ancheta, fraza arborescentă, povestirea stufoasă, toate intuind reverberaţiile sufleteşti ale fiinţei. Proza lui Ştefan Agopian, dincolo de alunecarea în spaţiul fanteziei, creează imaginea unei literaturi interesate de susţinerea statutului de pură ficţiune, prin evadarea din istorie într-un spaţiu poetic, al fabulosului, în care logica evenimentului este doar o convenţie, epicul fiind într-o eternă pendulare între real şi imaginar, ca formă de eludare a realităţii.

Lumea prozei lui Ştefan Agopian este un univers în sine. Scrierile sale ilustrează o lume în care oglinda lui Stendhal este privită printr-o serie de alte oglinzi, creând un univers în care Cuvântul, Contemplarea şi Aşteptarea constituie legi fundamentale. Starea predilectă a personajelor este amânarea, stagnarea într-un spaţiu al cuvântului, care nu îşi mai găseşte evenimentul. Totul pare să ilustreze gramatica liberală postulată de Ştefan Agopian: logica realităţii este constrânsă de factorii socio-istorici, pe când logica imaginaţiei nu cunoaşte limite, astfel, literatura devine o geneză permanentă, personajul capătă o libertate mai largă decât cea a realităţii, cartea nu oglindeşte realitatea, ci este generatoare de noi, posibile realităţi.

BDD-A30186 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:36 UTC)

Stilul inconfundabil al lui Ştefan Agopian generează relaţii diferite cu critica literară. Contestat de Eugen Simion, cel puţin la debutul târziu, sau de Alex. Ştefănescu, Ştefan Agopian este apreciat de nume criticii literare contemporane, precum Nicolae Manolescu, Radu G. Ţeposu, Monica Spiridon, Mihaela Ursa, Eugen Negrici, Carmen Muşat. Ceea ce transpare din receptarea critică textelor lui Ştefan Agopian este plăcerea de a se abandona scrisului, inventând lumi noi, în care poveştile se întreţes, istoria se dezvăluie treptat, dislocând reţeta clasică a romanului, prin amestecul de planuri temporale, prin permanenta permutare a identităţii vocii narative, prin eterna amânare a evenimenţialului, în vederea menţinerii poeticităţii relatării. Nu mai contează ce se spune, ci cum se spune.

Care sunt elementele care creează stilul lui Ştefan Agopian? Prin ce se face remarcat scriitorul? Să fie oare caracterul livresc al scrierilor sale, permanentele trimiteri, referinţe directe sau voalate, la alte opere? Sau poate polifonia vocilor narative, natura histrionică a naratorului care concepe textul ca un joc, în care totul e posibil, în care timpul şi spaţiul sunt relative, în care personajele, pe rând, devin naratori? Sau atmosfera orientală, caracterizată de lentoare, de neasumare a evenimenţialului, în favoarea contemplării ca formă de cunoaştere a universului?

Primul roman al lui Ştefan Agopian, *Ziua mâniei*, apare în 1979, dar romanul care îl impune pe scriitor pe scena literaturii este *Tache de catifea*, apărut în 1981, urmând *Tobit*, în 1983, *Manualul întâmplărilor*, în 1984, *Sara*, în 1987*, Însemnări din Sodoma*, în 1993, *Fric*, în 2003. Textele lui Ştefan Agopian transformă spaţiul narativ într-un câmp deschis, în care poziţiile de narator şi personaj sunt interşajabile, iar timpul şi spaţiul devin flexibile, astfel încât axa temporală devine un periplu între prezent, trecut şi viitor, ceea ce generează o fragmentare a naraţiunii, reconstruită permanent prin oglinzile cuvântului. Realitatea şi ficţiunea se îmbină, resemnatizând ideea de literatură: cartea devine parte a realităţii, actul scrierii capătă funcţie ontologic-întemeietoare.

Romanul *Tache de catifea* se construieşte din cioburile sparte ale multiplelor voci narative care construiesc ţesătura poveştii unui boier de la începutul secolului al XIX-lea, Tache Vlădescu. Dorinţa lui Tache de a-şi cunoaşte şi înţelege destinul antrenează cititorul într-o lume în care prezentul, trecutul şi viitorul se suprapun, în care pesrpectiva narativă devine mobilă, cu scopul de a asigura o autenticitate îndelung căutată a evenimentului. Introducerea textului fixează termenii naraţiunii: totul nu e decât o convenţie, în care rolurile de Autor, Personaj, Narator sunt interşanjabile, în care vocea narativă trece de barierele vieţii şi ale morţii, cu scopul de a prezenta, din perspectiva de martor, evenimentele care duc la sfârşitul tragic al lui Tache. Amestec de roman picaresc şi roman pseudoistoric, *Tache de catifea* e un joc pe care Ştefan Agopian îl propune cititorului, în care contează mai puţin evenimentul, acţiunea, cât atmosfera, plăcerea de a scrie şi, implicit, de a citi şi de a fi citit.

Problema memoriei este analizată din perspectivă dublă: pe de o parte, sunt rememorate evenimentele care au dus la naşterea lui Tache, a cărui filiaţie stă sub semnul iluziei şi al întâmplării, pe de altă parte, paginile sunt un exemplu de condensare a evenimentului istoric în memoria afectivă a naratorului şi a personajelor. Discursul narativ e încărcat de date istorice, menite a asigura un plus de autenticitate: strămoşul lui Tache este Ştefan Vlădescu, boier din timpul lui Mihail-Radu Vodă. Sunt menţionate alte nume istorice: Mihnea-Vodă, Constantin Şerban Basarab Vodă, Gheorghe Rakoczy, Gheorghe Ghica, Grigore Ghica, Şerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu. Scopul este de a da aparenţa unei scrieri documentate, a cărei (pseudo)menire este de a documenta perioada istorică a începutului secolului al XIX-lea, până după Revoluţia lui Tudor Vladimirescu.

BDD-A30186 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:36 UTC)

Jocul vocilor narative se circumscrie gramaticii liberale promovate de Ștefan Agopian, în viziunea căruia literatura beneficiază de mai multă libertate decât realitatea. Astfel, istoria şi literatura ajung să îşi construiască obiectul în măsura în care textul prezintă atât conştiinţa celui care scrie, cât şi pe cea a personajelor. Poziţiile de autor, narator şi personaj sunt flexibile, tocmai pentru a asigura construcţia cât mai veridică a textului: „Şi acum un fac decât să stau cu pământul peste mine şi, putrezind încet şi veşnic, să mă gândesc şi să vorbesc şi să ştiu că vorbele şi gândurile mele sunt ale altuia, ale celui pe care, cu voia dumneavoastră, îl vom numi Autor" [Agopian, 2008: 477]; „O să râdeţi, dar eu sunt de fapt Autorul, eu, Tache Vlădescu, născut în anul 1800 şi mort peste patruzeci şi opt de ani, ucis imediat după revoluţie de Mamona cel Tânăr" [Agopian, 2008: 477]; „Tache de catifea este mort acum, şi cuvintele "nu plângeţi, că n-au murit, ci doarme" sunt o minciună, dar o minciună pe care a spus-o altul şi altădată, eu numai m-am bucurat că ea există şi nu trebuie s-o inventez iar şi iar." [Agopian, 2008: 481]; „eu, ambiţionând chiar aceasta, am devenit Autor. M-a numit aşa, cu acest nume batjocoritor, ştiind mai bine decât mine că sforţarea de a aduna câteva fapte la un loc, ambiţia aceasta, este fără vreun rost oarecare. Fiindcă nimic nu te îndreptăţeşte să spui despre ceva mai mult decât despre altceva." [Agopian, 2008: 482]; „Şi nu ştiu cu adevărat nici cine este Personaj şi cine este Autor şi dacă tot ceea ce urmează este adevărat sau inventat." [Agopian, 2008: 482] Sinceritatea tonului umanizează relaţia pe care scriitorul vrea să o stabilească cu cititorul. Scriitorul îşi recunoaşte suficienţa şi rolul pe care îl are în raport cu scrierea. Textul este cel care imprimă ritmul narativ, cel care hotărăşte felul în care vor intra în scenă personajele sau felul în care acestea vor acţiona. Textul devine stăpânul, de necontestat, al scrierii. Scriitorul, la fel ca cititorul, este un martor al scrierii sale.

Rolul evenimentului istoric, cel al Revoluţiei lui Tudor Vladimirescu, este de a asigura fundalul scrierii. Romanul nu îşi propune să urmărească şi să analizeze firele încurcate ale istorie; romanul nu îşi propune să prezinte viaţa unui personaj sau să creeze o monografie/radiografie a începutului de secol al XIX-lea. Romanul nu îşi propune nimic; el este o odă închinată Aşteptării, care devine supra-personaj al textului. Toate personajele aşteaptă ceva: Tache aşteaptă să survină momentul morţii sale, anticipate încă din prima pagină a romanului; Mamona cel Bătrân aşteaptă, la rândul său, să fie eliberat de cruda suferinţă a vieţii; boierul Lăpai şi Piticul aşteaptă să se întâmple ceva. Eterna amânare este caracteristică scrierilor lui Ştefan Agopian. E o voluptate a aşteptării, a amânării momentului, a anticipării, ba chiar a rememorării faptelor. Romanul devine, astfel, un omagiu adus Cuvântului, cel care face ca totul să prindă viaţă, să-şi găsească un loc în marea ţesătură a existenţei sau măcar în capcana ineludabilă a lumii de hârtie. Scenariile asumate de vocile narative, fie ea cea a lui Tache, fie cea a lui Mamona, fie cea a boierului Lăpai, fie a Piticului, se derulează la relanti, într-un spaţiu mental în care aşteptarea este egalată doar de permanenta amânare, singura plăcere fiind cea a spunerii, a Cuvântului.

Prezentul evenimenţial este, de cele mai multe ori, întrerupt de aluzii, premoniţii, indicii privitoare la destinul ulterior al personajelor, totul conducând la ideea relativităţii timpului şi, implicit, a istoriei. Marcă inconfundabilă a stilului lui Ştefan Agopian, pendularea între contemplaţie şi aşteptare creează o atmosferă în care cele două verbe majore sunt *a privi* şi *a vorbi*, dincolo de care nimic nu are rost: „Adevărul e că, în zilele acelea, sfârşitul unei toamne, precum şi iarna care a urmat anului 1816 nu ştiam ce vrem stând şi aşteptând şi sporovăind, sau poate că ştiam, dar ceea ce voiam noi era că asta, statul şi aşteptatul şi vorbitul, e tot ce se poate întâmpla o vreme." [Agopian, 2008: 642] Motivul luptei este luat în derâdere, deşi personajele îşi asumă o călătorie spre a se alătura unei lupte serioase, cea a revoluţiei. Piticul este cel care numeşte „statul şi aşteptatul din

BDD-A30186 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:36 UTC)

dimineaţa aceea drept lupta dintre cafea şi somn." [Agopian, 2008: 669] Aceeaşi auto-ironie este prezentă şi în felul în care naratorul priveşte unul dintre conflictele secundare ale textului, cel privitor la pretendenţii la mâna mamei lui Tache: „ne-ar trebui şi un Homer să descrie toate astea, lupta pentru o muiere, numai că din păcate Vaucher nu e un Paris de-adevăratelea, şi nici boier Lăpai vreun Menelau." [Agopian, 2008: 662] Caracterul livresc al textului se desfăşoară sub ochii unui cititor atras în mrejele aşteptării unui eveniment care, de fapt, nu se va întâmpla niciodată, în ciuda premoniţiilor, a aluziilor la viitorul unor personaje sau la alte texte literare.

Prins în jocul oglinzilor postmodernităţii, romanul *Tache de catifea* reconstruieşte din frânturi o lume interioară bogată, dublată de una exterioară supusă frământărilor istorice ale secolului al XIX-lea. Simbolurile oglindirii nici măcar nu sunt atât de ascunse. Piticul, unul dintre personajele-cheie ale textului, construieşte un ochean, din tuburi şi lentile, prin care să poată vedea o altă lume, să poată schimba realitatea: „lăsându-ne să ne uităm prin el ca nişte proşti, ca şi cum printr-un tub de lemn ai putea vedea lumea altfel decât o vezi pur şi simplu." [Agopian, 2008: 663] Eşecul demersului este de aşteptat: ocheanul, alcătuit din tuburi, se transformă într-o orgă diavolească, care se abate de la scopul iniţial al lucrării Piticului: „Dacă vrei să te uiţi undeva cu luneta asta, întâi şi întâi trebuie să te hotărăşti unde vrei să te uiţi, şi pe urmă, după ce te-ai hotărât, să întorci luneta în partea ailaltă, şi, uitându-te printr-un capăt al ei, dacă ai noroc, poţi vedea chiar ce ai avut chef." [Agopian, 2008: 668] Simbolul ocheanului reflectă raportul dintre realitate şi ficţiune, ochenul nefiind altceva decât un intermediar între eveniment şi cuvânt, între istorie şi memorie. Precum ocheanul, textul devine o punte de legătură între realitate şi imaginaţie, între istoria, trăită sau închipuită, şi felul în care aceasta este rememorată.

Călătoria este unul dintre laitmotivele scrierilor lui Ştefan Agopian. Personajele textelor sale evadează, prin călătorie, dintr-o lume care nu îi acceptă şi nu îi vrea. Călătoria devine, astfel, o formă de eludare a destinului, o formă de eliberare, de răzvrătire împotriva sorţii, fiind tot o formă de amânare, cel puţin temporară, a îndeplinirii unui destin prestabilit. Este călătoria forma de evadare supremă din reţeaua riguroasă a Istoriei? Şi dacă da, care este punctul final al călătoriei? Să fie acesta un alt fel de a pune problema responsabilităţii istorice, pe care scrierile lui Varujan Vosganian sau ale lui Bedros Horasangian o prezintă mult mai direct, mult mai tranşant? Periplul prin timp şi spaţiu este o formă de evadare dintr-o istorie nefastă şi, de ce nu, o încercare de a rescrie istoria în proprii termeni. Desolemnizarea istoriei, prin motivele revoluţiei şi al luptei, are loc prin recurgerea la un imaginar de sorginte eroi-comică, în care protagoniştii, Tache de catifea, Piticul, boierul Lăpai, se amestecă cu personaje fabuloase, precum Ladorică Săulescu, al cărui chip grotesc îl scoate din sfera umanităţii şi îl aduce mai aproape de demonic: „Avea faţa plină de bube, unele pe cale să treacă, altele de-abia înflorind, cele mai rele erau însă gata coapte şi se spărseseră, lăsând la iveală un lichid vâscos şi rău mirositor." [Agopian, 2008: 716] Personajele sunt conştiente de statutul lor fragil: „Lăpai se văzu transparent ca o hârtie şi mama la fel, ca şi cum trupurile lor ar fi fost făcute din hârtie transparentă şi opalină şi vorbitoare." [Agopian, 2008: 571], prin urmare călătoria devine un prilej pentru a exersa ceea ce personajele ştiu cel mai bine să facă: să aştepte. Atmosfera orientală, între cafele şi fructe zaharisite (trimitere la spaţiul mental armenesc), îmbie la aşteptare, la contemplare, totul într-o lume în care, în manieră aproape sadoveniană, realitatea se îmbină cu cea mai incredibilă ficţiune: „O toamnă blândă şi aurie pogorând peste lume m-a învăluit. În cameră era frig şi un abur aproape sticlos îmi ieşea din gură, răsuflând şi dormind. Trei îngeri nemiloşi priveau prin acoperişul morţii, ca nişte desene într-o biserică părăsită" [Agopian, 2008: 637]. Petrecerea timpului într-o manieră cât mai plăcută devine

BDD-A30186 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:36 UTC)

dezideratul suprem; vinul devine lichidul bahic care permite transcenderea într-o altă lume, care iese din sfera temporalităţii: „Şi chiar bând şi noi, nu ca să-i facem pe poftă, ci fiindcă altceva chiar nu aveam ce face. Adică bând şi aşteptând să se termine anul de-adevăratelea şi de tot." [Agopian, 2008: 659] Pare că personajele lui Ştefan Agopian au descoperit secretul fericirii: „Zugravitul şi Petrecerea au fost singura noastră victorie adevărată şi despre care putem vorbi fără să ne ruşinăm." [Agopian, 2008: 687], afirmă boierul Lăpai. Însăşi aşteptarea morţii nu pare să tulbure lumea lui Tache; acesta, împreună cu soţia Flora, discută despre felul în care va muri, ştiindu-şi viitor, neopunându-se, ci acceptându-şi soarta. Irealul îşi intră în funcţie din nou: în finalul cărţii ni se dezvăluie, în chip firesc, caracterul absolut nefiresc al celor două personaje: dincolo de faptul că îşi cunosc viitorul, cei doi levitează în timpul unui dialog, îndepărtându-se, de fapt, de spaţiul lumii reale, intrând, uşor, în irealitate, într-o reverie ludică, în care mirosul de cafea conduce alunecarea din realitate.

Identitatea lui Ştefan Agopian–scriitorul este inconfundabilă în spaţiul literar românesc. Adept al unei gramatici liberale, scriitorul eliberează textul prin instaurarea unei anarhii în care vocile narative se întrepătrund, personajele se transformă, timpul şi spaţiul devin categorii flexibile, abandonându-se purei plăceri de a scrie pentru a scrie. Contemplarea ia locul evenimentului. Aşteptarea înlocuieşte acţiunea. Este o lume desubstanţializată, în care imaginarul ia locul realităţii.

Dincolo de modele sau scheme, proza lui Ştefan Agopian îşi subliniază substanţa originală şi prin aceasta îşi justifică existenţa, prin multiplele posibilităţi de exprimare şi reinterpretare. Actul de a scrie îşi permite să sugereze lucrurile aşa cum sunt, astfel încât plăcerii de a şti i se adaugă plăcerea de a trece peste interdicţii, de a interpreta la infinit semnificaţiile codate ale unui text prins în plasele căutării formei perfecte. Textul devine stăpânul scriitorului, imprimând un anumit fel de a vedea scrierea, dar şi lumea. Cititorul este prins uşor în mrejele cuvintelor, asumându-şi un joc periculos, dar plăcut – cel al căutării semnificaţiilor.

BIBLIOGRAFIE

Agopian, 2008: Ştefan Agopian, *Tache de catifea*, în *Opere I*, Iaşi, Editura Polirom.
Ivăncesu, 2000: Ruxandra Ivăncesu, *Ştefan Agopian. Monografie*, Braşov, Editura Aula.
Simuţ, 1996: Ion Simuţ, *Critica de tranziţie*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
Ţeposu, 1993: Radu G. Ţeposu, *Istoria tragică şi grotescă a întunecatului deceniu literar nouă,* Bucureşti, Editura Eminescu.

BDD-A30186 © 2019 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:41:36 UTC)